

się na terenie Leśnictwa Żory, które nie ma od pewnego czasu aktualnego planu urzędniowego lasu. Zachodzi pilna potrzeba uwzględnienia zakazu rębnego użytkowania drzewostanu w oddz. 315 i dokonywania zmian wokół rowu z paprociami. Leśniczy J. Dźwiągół, poinformowany o obu stanowiskach omawianej paproci, stara się o zasypywanie rowów w prywatnym lesie Z. i D. Pieterów oraz nie przewiduje zmian w siedlisku długosza królewskiego w oddz. 315 do czasu objęcia go prawną ochroną.

Tadeusz Krotoski

PIŚMIENNICTWO

Baryła J. 1979. *Długosz królewski Osmunda regalis na Górnym Śląsku*. Chrońmy Przyr. Ojcz. 35, 4: 55–60.

Cabała S. 1990. *Zróżnicowanie i rozmieszczenie zbiorowisk leśnych na Wyżynie Śląskiej*. Prace Naukowe UŚ, 1068.

Schube Th. 1903. *Die Verbreitung der Gefäßpflanzen in Schlesien*. Breslau.

Urbisz A., Urbisz A. 1992. *Rozmieszczenie i stan zachowania stanowisk długosza królewskiego (Osmunda regalis L.) na Płaskowyżu Rybnickim*. Kształt. Środ. Geogr. i Ochr. Przyr. na Obszarach Uprzemysł. i Zurbaniz. 6.

Zarzycki K., Szelaż Z. 1992. *Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce*. W: *Lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce* (red. Zarzycki K., Wojewoda W., Heinrich Z.). Wyd. 2, Inst. Bot. im. W. Szafera PAN, Kraków.

Zielonka J. 1985. *Flora i zespoły leśne terenów leżących na zachód od Szczekowic*. Katedra Geobot. i Ochr. Przyr. UŚ, maszynopis pracy magisterskiej.

Stan populacji paprotnika kolczystego *Polystichum lobatum* w zachodniej części Pogórza Ciężkowickiego i możliwości jego ochrony

Pogórze Ciężkowickie stanowi jedną z wydzielonych części szeroko pojętego Pogórza Karpackiego. Dzięki swemu położeniu jest obszarem niezwykle interesującym florystycznie. Na jego terenie przenikają się wzajemnie elementy zachodnie ze wschodnimi i niżowe z górskimi. Urozmaicona rzeźba terenu sprawiła, że zachowała się tu dość bogata flora górska (jak na warunki pogórza), która liczy około 65 gatunków

roślin naczyniowych. Jedną z ciekawszych roślin w tej grupie jest paprotnik kolczysty. W latach 1992–1994 znaleziono i zinwentaryzowano 11 stanowisk tego gatunku w zachodniej części Pogórza Ciężkowickiego.

Paprotnik kolczysty należy do gromady paprotniki *Pteridophyta*, klasy paprocie *Filicine*, rzędu paprotnikowate *Filicales* i rodziny paprotkowate *Polypodiaceae*. Stanowi jeden z trzech rodzimych gatunków należących do rodzaju paprotnik *Polystichum*, a reprezentowanych we florze Polski ponadto przez paprotniki: Brauna *P. brauni* i ostry *P. lonchitis*.

Wyrasta do 100 cm wysokości. Liście mają szerokość 12–20 cm, są zimotrwałe, skórzaste, lśniące, z licznymi brunatnymi łuskami, podwójnie pierzaste. Odcinki liściowe drugiego rzędu ustawione są ukośnie. Pierwszy z nich po górnej stronie jest znacznie dłuższy od następnych, co stanowi dobrą cechę rozpoznawczą. Brzeg odcinków drugiego rzędu jest kolczasto ząbkowany.

Paprotnik kolczysty jest gatunkiem górskim, reglaowym. W Sudetach i Karpatach jest dość częsty w cienistych lasach regla dolnego. Dotyczy to jednak wyższych położen, bo na terenie pogórza staje się ostatnio coraz rzadszy. Również na niżu jest gatunkiem rzadkim. Co prawda notowany jest jeszcze na licznych stanowiskach na Śląsku, Wyżynie Małopolskiej, Wielkopolsce, Pomorzu i Roztoczu, ale zauważa się jego stopniowe wymieranie (Bróz, Przemyski 1987).

Na omawianym terenie występuje na 11 stanowiskach, z których najciekawsze to: Zadziele Janowickie – ok. 20 egzemplarzy w różnym okresie rozwoju (w dolinie potoku spływającego spod szczytu góry Wał, w buczynie karpackiej, 380–420 m), oraz Lubinka – ok. 50 egzemplarzy (w dolinie potoku spływającego spod szczytu Lubinki w kierunku wschodnim, w buczynie karpackiej, 340–380 m).

Można przyjąć, śledząc stan populacji paprotnika kolczystego w zachodniej części Pogórza Ciężkowickiego, że również we wschodniej części sytuacja jest podobna, biorąc pod uwagę, że warunki siedliskowe w obu tych częściach są takie same. Również podobny jest w nich stopień antropopresji.

Większość stanowisk znajduje się w zespole roślinnym buczyny karpackiej. Poza tym paprotnik kolczysty jest spotykany w kwaśnej buczynie górskiej i w mszystej jedlinie. Wszystkie stanowiska na terenie Pogórza Ciężkowickiego znajdują się w cienistych, głębokich dolinach potoków, co upodabnia je do stanowisk na obszarze Prowincji Niżowo-Wyżynnej Polski. Zresztą większość gatunków górskich zachowuje się podobnie. W wyższych partiach Karpat, a więc w Beskidach, Tatrach i Pieninach, rośnie także na wierzchołkach i na stokach górskich, nie ograniczając się wyłącznie do głębokich wąwozów.

Prawdopodobnie również na Pogórze Ciężkowickim gatunek ten był bardziej rozprzestrzeniony. Dopiero działalność człowieka spowodowała, że paprotnik kolczysty ustąpił z większości zajmowanych stanowisk. Ten wybitnie cieniophilny gatunek nie znosi nadmiernego oświetlenia. Tymczasem w ostatnich latach obserwuje się intensywny wyrąb drzewostanów, przede wszystkim w lasach prywatnych. Ścinane są drzewa stare, które rozłożystymi koronami zatrzymują większość promieni słonecznych, a w konsekwencji powodują, że dno lasu jest ocienione. Pozostają drzewa młode, które nie dają tyle cienia. Na prześwietlone fragmenty lasu wkracza jeżyna gruczołowata *Rubus hirtus*, będąca gatunkiem niezwykle ekspansywnym, wypierającym paprotnik kolczysty. W wąwozach i dolinach potoków wyrąb lasu jest ograniczony niekorzystnymi warunkami terenu.

Ponadto w wielu miejscach na wierzchowinie i stokach górskich wyrąb lasu doprowadził do zniszczenia warstwy podszytu i runa. Pozbawiona naturalnej okrywy gleba jest erodowana. W niektórych miejscach zaawansowany jest proces bielcowania. Warstwa próchnicy jest tam bardzo cienka, paprotnik kolczysty jako gatunek przywiązany do gleb żyznych unika takich miejsc. W dolinach potoków sytuacja jest odwrotna. Wymywane z wierzchowin i zboczy składniki gleby podczas gwałtownych deszczów są zmywane na dno wąwozów, gdzie gromadzą się tworząc grubą i żyzną warstwę próchnicy.

Biorąc pod uwagę wymagania siedliskowe paprotnika kolczystego jest zrozumiałe, że w obecnych warunkach na Pogórze Ciężkowickim jedyne miejsca, gdzie może on jeszcze wegetować, znajdują się w ciemnych wąwozach. Jednak nawet na tych stanowiskach jest zagrożony. Większość okazów zamiera. Liczba egzemplarzy paprotnika kolczystego na poszczególnych stanowiskach wynosi 1–5, przy czym najczęściej są to osobniki stare, charakteryzujące się przy tym zmniejszoną żywotnością. Szansa na przetrwanie jest więc niewielka. Jedyne 3 stanowiska są nieco bogatsze i liczą ponad 5 osobników.

Postulaty ochronne. Żadne stanowisko paprotnika kolczystego na Pogórze Ciężkowickim nie doczekało się dotąd ochrony prawnej. Obecnie projektuje się utworzenie 3 rezerwatów przyrody, na terenie których paprotnik ma swoje stanowiska. Są to rezerваты: „Nad Bodzantówką”, „Lasy Soliskie” i „Uroczysko Wróblowice”. Paprotnik kolczysty nie będzie w nich jednak głównym przedmiotem ochrony. Zresztą są to stanowiska bardzo ubogie, złożone z 1–3 egzemplarzy i raczej nie rokujące przetrwania. Dlatego konieczne wydaje się utworzenie rezerwatów dla ochrony tego gatunku w miejscach jego stosunkowo liczniejszego występowania. Poniżej przedstawiono krótką charakterystykę proponowanych do ochrony obiektów.

„Zadziele Janowickie” – projektowany rezerwat częściowy typu florystycznego (ok. 10 ha). Położony w miejscowości Zadziele Janowickie, obejmuje dolinę potoku bez nazwy wypływającego spod szczytu góry Wał i płynącego w kierunku zachodnim. Zbocza doliny porasta płat żyznej buczyny karpackiej w formie podgórskiej. W kilku miejscach na dnie doliny wytworzyły się fragmenty wilgotnego łągu. Paprotnik kolczysty występuje w dolnych partiach doliny w liczbie około 20 egzemplarzy. Charakteryzują się one dobrym stanem zdrowotnym oraz zróżnicowaniem na osobniki młode i stare, co świadczy o ich żywotności. Oprócz paprotnika ma tu swoje stanowisko kilka innych roślin. Z buczyną karpacką związane są: żywokost sercowaty *Symphytum cordatum*, żywiec gruczołowaty *Dentaria glandulosa* i cebulkowy *D. bulbifera* oraz podlegające ochronie prawnej parzydło leśne *Aruncus sylvester* i wawrzynek wilczełyko *Daphne mezereum*. W wilgotnym łągu znaleziono rzadki grzyb – czarkę szkarłatną *Sarcoscypha coccinea*, znaną w Polsce z nielicznych stanowisk (Wojewoda, Ławrynowicz 1992, Piątek 1994c).

„Wąwóz Lubiński” – projektowany rezerwat częściowy typu florystycznego (ok. 10 ha) Położony na pograniczu miejscowości: Lubinka, Pleśna i Rychwałd. Obiekt obejmuje źródliska i fragment doliny potoku Pleśnianka wypływającego spod szczytu Lubinki i płynącego w kierunku wschodnim. Panującym zbiorowiskiem jest buczyna karpacka. W dolnych partiach wąwozu występują fragmenty łągu z klasy *Alno-Padion*. Znajduje się tutaj najbogatsze na Pogórzu Ciężkowickim stanowisko paprotnika kolczystego (około 50 egzemplarzy, w tym większość to piękne i zdrowe stare okazy, ale zdarzają się też osobniki młode, co sprzyja ciągłości populacji). Paprotnik kolczysty występuje tutaj pojedynczo i w skupieniach, głównie w górnych partiach wąwozu. Ponadto rosną tu inne interesujące gatunki roślin: parzydło leśne, żywiec gruczołowaty i lepieźnik biały *Petasites albus*. Ciekawie i bogato przedstawia się również mikoflora reprezentowana przede wszystkim przez gatunki związane z buczynami. Do rzadkich w kraju należą występujące tu: świecznik rozgałęziony *Artomyces pyxidatus*, twardzioszek czosnkowy *Marasimus alliaceus* i zasłonak glinkowaty *Cortinarius bolaris*. Teren rezerwatu to także miejsce, gdzie zbierany był bardzo rzadki grzyb – żagiew okółkowa *Polyporus umbellatus*, będący w Polsce pod ochroną (Wojewoda, Ławrynowicz 1992, Piątek 1994b). Na terenie obiektu stwierdzono także występowanie rzadkiego bezkręgowca *Tetradontophora biela-nensis* (skoczogonek), ograniczonego w swoim zasięgu prawie wyłącznie do łuku sudecko-karpackiego.

Paprotnik kolczysty w zachodniej części Pogórza Ciężkowickiego jest obecnie gatunkiem zanikającym przede wszystkim z powodu postępującej degradacji lasów bukowo-jodłowych. Większość stanowisk składa się z pojedynczych osobników o wyraźnie obniżonej żywotności. Jedynie dwa

z nich są nieco bogatsze, a populacje tworzą osobniki we wszystkich klasach wiekowych. Oba stanowiska należy zabezpieczyć przed destruktywną działalnością człowieka. Wydaje się, że najlepszą formą dla ich zachowania byłby rezerwat. Proponuję więc utworzyć tu dwa rezerваты przyrody: „Zadziele Janowickie” i „Wąwóz Lubiński”.

Marcin A. Piątek

PIŚMIENNICTWO

Bróz E., Przemyski A. 1987. Wymieranie gatunków z rodzaju *Polytichum* paprotnik na obszarze Prowincji Niżowo-Wyżynnej Polski. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 43 5-6: 17-30.

Piątek M. A. 1994a. *Walory przyrodnicze projektowanego rezerwatu „Uroczysko Wróblowice” na Pogórzu Ciężkowickim.* *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 50, 6: 60-66.

Piątek M. A. 1994b. *Chronione i rzadkie gatunki grzybów znalezione na Ziemi Tarnowskiej.* *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 50, 5: 80-83.

Piątek M. A. 1994c. *Stanowiska rzadkiego grzyba czarki szkarłatnej *Sarcoscypha coccinea* na Pogórzu Ciężkowickim.* *Wszechświat* 95, 10.

Różański W., Bodziarczyk J., Kucharzyk S., Zwydak M. 1993. *Waloryzacja przyrodnicza Pasma Styru i Mogiły na Pogórzu Roznowskim.* Maszynopis, Archiwum Urz. Woj. w Tarnowie.

Wojewoda W., Ławrynowicz M. 1992. *Czerwona lista grzybów wieloowocnikowych zagrożonych w Polsce.* W: *Lista roślin zagrożonych w Polsce* (red. Zarzycki K., Wojewoda W., Heinrich Z.). Wyd. 2, Inst. Bot. im. W. Szafera PAN, Kraków.

OCHRONA ZWIERZĄT

Jeszcze w sprawie ochrony gatunkowej pszczoł dziko żyjących (*Hymenoptera, Apoidea*)

Przed kilkoma laty proponowałem, aby objąć ochroną gatunkową wszystkie pszczoły dziko żyjące. Dałem temu wyraz w artykule zamieszczonym w „Chrońmy Przyrodę Ojczystą” (Banaszak 1990) i odpowiednim piśmie, skierowanym do Departamentu Ochrony Przyrody MOŚZNiL, z dnia 10 kwietnia 1991 r. Chociaż Departament Ochrony Przyrody nadał sprawie właściwy, oficjalny bieg, moja propozycja nie spotkała się, o ile wiem, z pozytywną akceptacją części członków Państwowego Rady Ochrony Przyrody.